

Sbírka soudních rozhodnutí

STANOVISKO GENERÁLNÍHO ADVOKÁTA
NILSE WAHLA
přednesené dne 20. září 2018¹

Věc C-497/17

**Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs (OABA)
proti
Ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation,
Bionoor,
Ecocert France,
National de l'Origine et de la Qualité (INAO)**

[žádost o rozhodnutí o předběžné otázce podaná cour administrative d'appel de Versailles (Francie)]

„Řízení o předběžné otázce – Ochrana zvířat při usmrcování – Nařízení (ES) č. 1099/2009 – Zvláštní metody porážky stanovené náboženskými obřady – Porážka bez omráčení – Slučitelnost s ekologickou živočišnou produkcí ve smyslu nařízení (ES) č. 834/2007“

Úvod

1. Brání použitelné předpisy unijního práva tomu, aby bylo evropské označení „ekologické zemědělství“ („agriculture biologique“ dále jen „AB“) udělováno výrobkům pocházejícím ze zvířat, na něž byla použita rituální porážka bez předchozího omráčení provedená za podmínek stanovených nařízením (ES) č. 1099/2009²?
2. Takovou otázku v podstatě položil v projednávané žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce cour administrative d'appel de Versailles (odvolací správní soud ve Versailles, Francie).
3. Tato žádost o rozhodnutí o předběžné otázce byla předložena v souvislosti s odvoláním podaným sdružením Œuvre d'Assistance aux Bêtes d'Abattoirs (dále jen „OABA“)³, které se domáhá zrušení rozsudku, v němž tribunal administratif de Montreuil (správní soud v Montreuil, Francie) zamítl žalobu uvedeného sdružení vycházející z překročení pravomoci, jež byla podána proti implicitnímu zamítavému rozhodnutí společnosti Ecocert France (dále jen „Ecocert“), která je subjektem udělujícím certifikaci založeným podle soukromého práva, který však jedná na účet Institut national de l'origine et de la qualité (dále jen „INAO“), ve věci její nečinnosti stran přijetí opatření na základě článku 30 nařízení (ES) č. 834/2007⁴, která by směřovala k ukončení reklamy a uvádění na trh produktů značky „Tendre France“, jež jsou opatřeny certifikací „halal“ a označení „AB“.

1 – Původní jazyk: francouzština.

2 – Nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování (Úř. věst. 2009, L 303, s. 1).

3 – Cílem tohoto francouzského sdružení, jež bylo založeno v roce 1961, je podle jeho stanov „poskytovat pomoc, obranu a ochranu všemi vhodnými prostředky povolenými právem zvířatům určeným k řeznickému či uzenářskému zpracování, ke kafilaci, domácímu chovu, studenokrevným zvířatům a dále i všem zvířatům, jejichž maso je určeno ke konzumaci, a to v jednotlivých stádiích jejich života, zejména ve stadiu chovu, ustájení, přepravy a usmrcení“.

4 – Nařízení Rady ze dne 28. června 2007 o ekologické produkci a označování ekologických produktů a o zrušení nařízení (EHS) č. 2092/91 (Úř. věst. 2007, L 189, s. 1).

Právní rámec

Narřízení č. 834/2007

4. Narřízení č. 834/2007 uvádí v bodech 1, 3, 5, 17 a 22 svého odůvodnění:

„(1) Ekologická produkce je celkový systém řízení zemědělského podniku a produkce potravin, který spojuje osvědčené environmentální postupy, vysokou úroveň biologické rozmanitosti, ochranu přírodních zdrojů, uplatňování přísných norem pro dobré životní podmínky zvířat a způsob produkce v souladu s požadavky určitých spotřebitelů, kteří upřednostňují produkty získané za použití přírodních látek a procesů. Ekologický způsob produkce tak plní dvojí společenskou roli, když na straně jedné zajišťuje zvláštní trh odpovídající na spotřebitelskou poptávku po ekologických produktech a na straně druhé přináší veřejné statky přispívající k ochraně životního prostředí a dobrým životním podmínkám zvířat, jakož i k rozvoji venkova.

[...]

(3) Právní rámec Společenství, kterým se řídí odvětví ekologické produkce, by měl usilovat o zajištění korektní hospodářské soutěže a řádného fungování vnitřního trhu s ekologickými produkty a o zachování a oprávněnost důvěry spotřebitelů v produkty označené jako ekologické. Jeho cílem by dále mělo být vytváření podmínek, za kterých se může toto odvětví rozvíjet v souladu s vývojem v oblasti produkce a trhu.

[...]

(5) Proto je vhodné jasnějším způsobem definovat cíle, zásady a pravidla ekologické produkce a přispět tak k transparentnosti a důvěře spotřebitelů, jakož i k harmonizovanému vnímání pojetí ekologické produkce.

[...]

(17) Ekologická živočišná produkce by měla dodržovat přísné normy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat a uspokojovat druhově specifické etologické potřeby zvířat a péče o zdraví zvířat by měla být založena na prevenci nákaz. V tomto ohledu by měla být zvláštní pozornost věnována podmínkám ustájení, chovatelským postupům a intenzitě chovu. Navíc by při výběru plemen měl být brán ohled na schopnost plemene přizpůsobit se místním podmínkám. Prováděcí pravidla pro živočišnou produkci a produkci akvakultury by měla přinejmenším zajišťovat dodržování Evropské úmluvy o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely a následných doporučení jejího stálého výboru.

[...]

(22) Je důležité zachovat důvěru spotřebitelů v ekologické produkty. Výjimky z požadavků vztahujících se na ekologickou produkci by proto měly být přísně omezeny na případy, v nichž je použití výjimečných pravidel pokládáno za odůvodněné.“

5. Článek 1 nařízení č. 834/2007, nadepsaný „Účel a oblast působnosti“, stanoví:

„1. Toto nařízení poskytuje základ pro udržitelný rozvoj ekologické produkce při zajištění účinného fungování vnitřního trhu, zaručení korektní hospodářské soutěže, zajištění důvěry spotřebitele a ochrany zájmů spotřebitele.

Stanoví společné cíle a zásady, z nichž mají vycházet pravidla stanovená tímto nařízením týkající se:

- a) všech fází produkce, přípravy a distribuce ekologických produktů a jejich kontroly;
- b) používání označení odkazujících na ekologickou produkci při označování a propagaci těchto produktů.

2. Toto nařízení se vztahuje na následující produkty pocházející ze zemědělství, včetně akvakultury, pokud jsou tyto produkty uváděny na trh nebo určeny k uvedení na trh:

- a) živé nebo nezpracované zemědělské produkty;
- b) zpracované zemědělské produkty určené k použití jako potraviny;
- c) krmiva;
- d) vegetativní rozmnožovací materiál a osiva pro pěstitelské účely.

[...]

3. Toto nařízení se vztahuje na všechny hospodářské subjekty zapojené do činností ve kterékoliv fázi produkce, přípravy a distribuce, které se týkají produktů uvedených v odstavci 2.

[...]

4. Tímto nařízením nejsou dotčen[a] další ustanovení Společenství nebo členských států, jež jsou v souladu s právními předpisy Společenství týkajícími se produktů uvedených v tomto článku, jako ustanovení o produkci, přípravě, uvádění na trh, označování a kontrole, včetně právních předpisů o potravinách a výživě zvířat.“

6. V článku 3 nařízení č. 834/2007 jsou stanoveny „cíle“ tohoto nařízení takto:

„Ekologická produkce sleduje tyto obecné cíle:

- a) zavádí udržitelný systém řízení zemědělství, který:

[...]

- iv) dodržuje přísné normy pro dobré životní podmínky zvířat a zejména uspokojuje jejich druhově specifické etologické potřeby;

- b) zaměřuje se na získávání produktů vysoké jakosti;

[...]“

7. V článku 5, nadepsaném „Zvláštní zásady vztahující se na zemědělskou produkci“, v písm. h) nařízení č. 834/2007 se stanoví, že ekologické zemědělství se řídí zvláštní zásadou, která spočívá v „dodržování vysoké úrovně dobrých životních podmínek zvířat s ohledem na jejich zvláštní potřeby“.

8. V článku 14 nařízení č. 834/2007, který se týká „Pravidel živočišné produkce“, se stanoví:

„1. Kromě obecných pravidel zemědělské produkce stanovených v článku 11 se na živočišnou produkci vztahují tato pravidla:

[...]

b) pokud jde o chovatelské postupy a podmínky ustájení:

[...]

viii) jakékoli utrpení, včetně mrzačení, musí být udržováno na co nejnižší úrovni, a to během celého života zvířete, včetně samotné porážky,

[...]“

Narřízení (ES) č. 889/2008

9. Bod 10 odůvodnění nařízení č. 889/2008⁵ uvádí:

„V ekologické živočišné produkci by mělo být zajištěno, že jsou uspokojeny specifické etologické potřeby zvířat. V tomto ohledu by mělo ustájení všech druhů hospodářských zvířat odpovídat jejich potřebám, pokud jde o větrání, světlo, prostor a dobré životní podmínky, a v souladu s tím by měl být zajištěn dostatečný prostor umožňující každému jedinci hojnou volnost pohybu a rozvíjející jeho přirozené sociální chování. Měly by být stanoveny zvláštní podmínky ustájení a chovatelské postupy týkající se některých zvířat, včetně včel. Tyto zvláštní podmínky ustájení by měly zajistit vysokou úroveň životních podmínek zvířat, které jsou prioritou ekologického chovu hospodářských zvířat, a tudíž mohou být přísnější než normy pro dobré životní podmínky ve Společenství, které se v zemědělství uplatňují obecně. Ekologické chovatelské postupy by měly zabránit zkracování doby chovu u drůbeže. Měly by být tudíž zařazena zvláštní ustanovení, která vyloučí intenzivní metody chovu. Zvláště drůbež se má buď chovat až do dosažení minimálního věku, nebo má pocházet z linií drůbeže s pomalým růstem, takže se v žádném případě neobjeví motivace k využívání intenzivních metod chovu.“

10. Článek 18 nařízení č. 889/2008, nadepsaný „Zacházení se zvířaty“, stanoví:

„1. V ekologickém zemědělství se pravidelně neprovádějí operace, jako je připevňování gumových kroužků na ocasy ovcí, krácení ocasů, ořezávání zubů a zobáku nebo odnímání rohů. Nicméně některé z těchto operací mohou být v jednotlivých případech povoleny příslušným orgánem z důvodů bezpečnosti, nebo pokud mají za cíl zlepšit zdraví, životní podmínky či hygienu zvířat.

Utrpení zvířat se omezuje na minimum pomocí vhodné anestézie a/nebo analgetik, přičemž operace provádí kvalifikovaný personál, a to pouze v nevhodnějším věku zvířat.

2. Fyzická kastrace je v zájmu zachování kvality produktů a tradičních výrobních postupů povolena, ale jedině za podmínek uvedených v odst. 1 druhém pododstavci.

3. [Jakékoli] Mrzačení [...], jako například přistříhování křídel včelím královnám, je zakázáno.

5 – Nařízení Komise ze dne 5. září 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 834/2007 o ekologické produkci a označování ekologických produktů, pokud jde o ekologickou produkci, označování a kontrolu (Úř. věst. 2008, L 250, s. 1).

4. Nakládka i vykládka zvířat se provádějí opatrně a bez použití jakékoli elektrické stimulace k nucení zvířat. Používání alopatických trankvilizérů před přepravou nebo v jejím průběhu je zakázáno.“

11. Článek 20 nařízení č. 889/2008, který se týká „krmiv splňujících požadavky na výživu zvířat“, zakazuje v odstavci 5 nucené vykrmování.

Nařízení č. 1099/2009

12. Body odůvodnění nařízení č. 1099/2009 mimo jiné uvádějí:

„(2) I v nejlepších možných technických podmínkách mohou být zvířata při usmrcování vystavena bolesti, úzkosti, strachu nebo jiným formám utrpení. Některé úkony související s usmrcováním mohou působit stres a každá metoda omračování má své nevýhody. Provozovatelé podniků nebo osoby podílející se na usmrcování zvířat by měli učinit nezbytná opatření, aby zabránili bolesti a minimalizovali úzkost a utrpení zvířat při porážení či usmrcování, s přihlédnutím k osvědčeným postupům v dané oblasti a k metodám povoleným podle tohoto nařízení. Z toho důvodu by měly být bolest, úzkost nebo utrpení považovány za zbytečné v případě, že provozovatelé podniků nebo osoby podílející se na usmrcování zvířat poruší některý z požadavků tohoto nařízení nebo použijí povolené postupy, aniž by zohlednili nejmodernější vývoj, a způsobí tím zvířatům nedbalostí nebo záměrně bolest, úzkost nebo utrpení.

[...]

(4) Řádné zacházení se zvířaty je ve Společenství uznávanou hodnotou, která je zakotvena v Protokolu (č. 33) o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat, připojeném ke Smlouvě o založení Evropského společenství [dále jen ‚protokol č. 33‘]. Ochrana zvířat při porážení a usmrcování se dotýká veřejnosti a ovlivňuje vztah spotřebitelů k zemědělským produktům. Kromě toho přispívá zlepšení ochrany zvířat při porážení ke zvýšení kvality masa a nepřímo ke zvýšení bezpečnosti při práci na jatkách.

[...]

(18) Směrnicí [Rady 93/119/ES ze dne 22. prosince 1993 o ochraně zvířat při porážení nebo usmrcování (Úř. věst. 1993, L 340, s. 21; Zvl. vyd. 03/15, s. 421] byla stanovena odchylka od omračování zvířat v případě porážky na jatkách pro účely náboženských rituálů. Vzhledem k tomu, že právní předpisy Společenství týkající se porážky pro účely náboženských rituálů byly ve vnitrostátním právu členských států provedeny různě v závislosti na konkrétní situaci, a vzhledem k tomu, že předpisy jednotlivých členských států zohledňují aspekty, které přesahují účel tohoto nařízení, je důležité zachovat odchylku od omračování zvířat před porážkou, a přitom však ponechat určitou úroveň subsidiarity na každém členském státě. V tomto nařízení je proto respektována svoboda náboženského vyznání a právo projevat své náboženské vyznání nebo přesvědčení bohoslužbou, vyučováním, prováděním úkonů a zachováváním obřadů, jak stanoví článek 10 Listiny základních práv Evropské unie [dále jen ‚Listina‘].

[...]

(20) Mnoho metod usmrcování působí zvířatům bolest. Omračení je proto nezbytné, aby zvíře ztratilo vědomí a citlivost před usmrcením nebo při něm. Měření ztráty vědomí a citlivosti zvířete je složité a musí být provedeno podle vědecky schválené metodiky. Ke zhodnocení účinnosti postupu v reálných podmínkách by však měla být prováděna kontrola pomocí ukazatelů.

(21) Kontrola účinnosti omráčení je založena především na posouzení stavu vědomí a citlivosti zvířat. Vědomí zvířete je především jeho schopnost cítit emoce a ovládat své pohyby. Kromě některých výjimek, jako je znehybnění elektrickým proudem nebo paralýza vyvolaná některými jinými prostředky, může být u zvířete předpokládáno bezvědomí, pokud zvíře ztratí schopnost přirozeně stát, není v bdělém stavu a nevykazuje známky pozitivních ani negativních emocí, jako je strach nebo rozrušení. Citlivost zvířete je především jeho schopnost cítit bolest. Obecně lze předpokládat, že zvíře je necitlivé, pokud nevykazuje žádné reflexy ani reakce na podněty jako zvuk, pach, světlo či fyzický kontakt.

[...]

(33) Pokud dojde k selhání postupů omračování, mohou zvířata trpět. Toto nařízení by proto mělo stanovit, aby v zájmu minimalizace bolesti, úzkosti a utrpení zvířat byla k dispozici vhodná náhradní omračovací zařízení.

[...]

(37) Pokud jde o dobytek, usiluje Společenství o prosazování vysokých norem v oblasti řádného zacházení se zvířaty na celém světě, zejména v souvislosti s obchodem. Podporuje konkrétní normy a doporučení Světové organizace pro zdraví zvířat v oblasti řádného zacházení se zvířaty [OIE] i v oblasti porážky zvířat. [...]

[...]

(43) Porážka bez omráčení vyžaduje přesné proříznutí hrdla ostrým nožem za účelem minimalizace utrpení. Kromě toho u zvířat, která po provedení řezu nejsou mechanicky znehybněna, bývá zpomalen proces vykrvení, čímž dochází ke zbytečnému prodlužování jejich utrpení. Druhy zvířat, která jsou tímto způsobem porážena nejčastěji, jsou skot, ovce a kozy. Proto by přežvýkavci porážení bez omráčení měli být jednotlivě a mechanicky znehybňováni.

[...]“

13. V článku 1 nařízení č. 1099/2009 se stanoví, že uvedené nařízení stanoví pravidla pro usmrcování zvířat chovaných nebo držených pro produkci potravin.

14. Podle článku 2 nařízení č. 1099/2009, nadepsaném „Definice“, se rozumí:

„[...]“

f) ‚omráčením‘ každý záměrný postup, který bez způsobení bolesti vede ke ztrátě vědomí a citlivosti, včetně každého procesu, který přináší bezprostřední smrt;

g) ‚náboženským obřadem‘ řada úkonů souvisejících s porážkou zvířat a stanovených některým náboženstvím;

[...]

j) ‚porážením‘ usmrcování zvířat určených pro lidskou spotřebu;

[...]“

15. V článku 3, nadepsaném „Obecné požadavky na usmrcování a související úkony“, nařízení č. 1099/2009, se v odstavci 1 stanoví:

„Během usmrcování a souvisejících úkonů musí být zvířata ušetřena veškeré zbytečné bolesti, úzkosti nebo utrpení.“

16. Článek 4 nařízení č. 1099/2009, který se týká „metod omračování“, stanoví:

„1. Zvířata se usmrcují pouze po omráčení metodami uvedenými v příloze I a v souladu se zvláštními požadavky spojenými s použitím těchto metod. Zvířata jsou až do smrti udržována v bezvědomí a ve stavu znecitlivění.

Na metody podle přílohy I, které nezpůsobují bezprostřední smrt [...], by měly co nejrychleji navazovat postupy zajišťující smrt, jako jsou vykrvení, rozrušení centrální nervové tkáně, zabití elektrickým proudem nebo prodloužená anoxie.

[...]

4. V případě, že jsou k porážce zvířat použity zvláštní metody stanovené náboženskými obřady, se požadavky odstavce 1 neuplatňují, pokud k této porážce dochází na jatkách.“

Skutkový základ sporu v původním řízení, předběžná otázka a řízení před Soudním dvorem

17. Dne 24. září 2012 podalo sdružení OABA ministre de l'Agriculture, de l'Agroalimentaire et de la Forêt (ministři zemědělství, potravinářství a lesnictví, dále jen „ministr zemědělství“) žádost, v níž se mimo jiné domáhalo ukončení reklamy na burgery značky „Tendre France“ opatřené certifikací „halal“ a označené „AB“ a jejich uvádění na trh. Téhož dne požádalo uvedené sdružení INAO o odnětí označení „AB“ u hovězího masa pocházejícího ze zvířat poražených bez předchozího omráčení.

18. Vzhledem k tomu, že tyto žádosti byly implicitně zamítnuty, podalo sdružení OABA dne 23. ledna 2013 žalobu pro překročení pravomoci k Conseil d'État (Státní rada, Francie).

19. V rozhodnutí č. 365447 ze dne 20. října 2014, (FR:CESSR:2014:365447.20141020), Conseil d'État (Státní rada) konstatovala, že právní úprava Evropské unie taxativně vymezuje pravidla týkající se ekologické zemědělské produkce skotu. Podle ní tudíž nemá regulační orgán pravomoc stanovit vnitrostátní ustanovení, jež by uvedenou unijní právní úpravu přejímala, upřesňovala nebo doplňovala. Conseil d'État (Státní rada) tudíž zamítla návrhová žádání sdružení OABA v rozsahu, v němž směřovala k tomu, aby bylo zrušeno odmítnutí vnitrostátního regulačního orgánu zakázat používání označení „AB“ u výrobků z hovězího masa pocházejícího ze zvířat poražených bez předchozího omráčení, jelikož udělování a užívání tohoto označení je v plném rozsahu upraveno unijním právem. Conseil d'État (Státní rada) postoupila k rozhodnutí Tribunal administratif de Montreuil (Správní soud v Montreuil, Francie) ostatní návrhová žádání vznesená v rámci žaloby, která směřovala k tomu, aby bylo zrušeno rozhodnutí, jímž Ecocert odmítla přijmout na základě článku 30 nařízení č. 834/2007 opatření k ukončení zveřejňování reklamy na burgery značky „Tendre France“ opatřené označením „halal“ a označením „AB“ a jejich uvádění na trh.

20. Tribunal administratif de Montreuil (Správní soud v Montreuil) rozsudkem ze dne 21. ledna 2016 tento návrh zamítl.

21. OABA podala proti tomuto rozsudku odvolání k předkládajícímu soudu. Tvrdí, že Ecocert měla podle článku 30 nařízení č. 834/2007 povinnost ukončit zveřejňování reklamy na dotčené produkty a jejich uvádění na trh, neboť nesplňují podmínky, za nichž mohou být dotčené produkty takto označovány, jež jsou stanoveny unijním právem.

22. Jak ministr zemědělství, tak společnost Bionoor, která distribuuje produkty ekologického zemědělství (dále jen „Bionoor“), a Ecocert a INAO navrhuje, aby bylo odvolání sdružení OABA zamítnuto.

23. Předkládající soud má za to, že právní rámec projednávané věci vymezuje stran unijního práva zaprvé článek 13 SFEU, zadruhé body 1 a 17 odůvodnění a čl. 3, čl. 14 odst. 1 písm. b) a článek 22 nařízení č. 834/2007 a zatřetí čl. 4 odst. 1 a 4 a čl. 5 odst. 2 nařízení č. 1099/2009.

24. Cour administrative d'appel de Versailles (odvolací správní soud ve Versailles) nicméně uvádí, že žádné z ustanovení nařízení č. 1099/2009 ani z ustanovení nařízení č. 889/2008 výslovně nevymezuje způsob nebo způsoby porážky zvířat, jež jsou způsobilé odpovídat cílům spočívajícím v zajištění dobrých životních podmínek zvířat a snížení utrpení zvířat, jež má ekologická produkce sledovat.

25. Vzhledem k tomu, že neexistuje žádné ustanovení, které by prostřednictvím odkazu určilo vztah mezi nařízením č. 1099/2009 na straně jedné a nařízeními č. 834/2007 a 889/2008 na straně druhé, nelze pouze na základě těchto znění určit, zda rituální porážka bez předchozího omráčení, kterou na základě odchylky povoluje čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009 pod podmínkou splnění veškerých technických požadavků, jimž tato porážka podléhá, může splňovat konkrétní cíle spočívající v zajištění dobrých životních podmínek zvířat a ve snížení utrpení zvířat, jež má podle nařízení č. 834/2007 a č. 889/2008 splňovat ekologická produkce. Vystává tudíž otázka slučitelnosti takto podaného výkladu uvedených nařízení s ustanoveními článku 13 SFEU.

26. Předkládající soud má tudíž za to, že v souvislosti s odpovědí na důvod opravného prostředku, jež vychází z toho, že evropským označením „AB“ nemůže být označováno maso, které pochází ze zvířat, na která byla použita rituální porážka bez předchozího omráčení, která má zásadní význam pro rozhodnutí projednávaného sporu, vyvstávají vážné pochybnosti ohledně výkladu unijního práva.

27. Za těchto okolností se předkládající soud rozhodl přerušit řízení a položit Soudnímu dvoru následující předběžnou otázku:

„Musí být použitelná pravidla unijního práva, jež vyplývají zvláště:

- z článku 13 [SFEU],
- z nařízení č. 834/2007, jehož prováděcí pravidla byla stanovena nařízením č. 889/2008,
- a z nařízení (EU) č. 1099/2009,

vykládána v tom smyslu, že povolují, anebo zakazují, aby bylo evropské označení ‚AB‘ udělováno produktům pocházejícím ze zvířat, na něž byla použita rituální porážka bez předchozího omráčení, provedená za podmínek stanovených nařízením č. 1099/2009?“

28. Písemná vyjádření předložily sdružení OABA, společnost Bionoor, Ecocert, Francouzská republika, Řecká republika, Norské království a Evropská komise.

29. Jednání, kterého se účastnily sdružení OABA, společnost Bionoor, Francouzská republika, Řecká republika a Komise, se konalo dne 19. června 2018.

Analýza

Popis problému

30. V projednávané žádosti o rozhodnutí o předběžné otázce má Soudní dvůr odpovědět na otázku, kterou lze stručně shrnout takto: Lze označovat jako „AB“ maso pocházející ze zvířat poražených bez předchozího omráčení?

31. Problém spočívá v tom, že i když právní úprava, jež se týká ekologického zemědělství a použije se na skutkové okolnosti projednávané věci – kterou v zásadě tvoří nařízení č. 834/2007 a 889/2008 – má za cíl zajistit, aby byly dodržovány „přísné normy pro dobré životní podmínky zvířat“⁶ během celého života zvířete⁷, což znamená, že „jakékoli utrpení musí být udržováno na co nejnižší úrovni, včetně samotné porážky“⁸, uvedená právní úprava přesně nevymezuje pravidla, jež umožňují minimalizovat utrpení zvířat při usmrcování.

32. Věc se tak týká pouze výkladu technických norem, které je třeba dodržovat při usmrcování zvířat pro účely vydání označení „AB“.

33. Z důvodů, které níže vysvětlím, je třeba upřesnit, že Soudní dvůr se tudíž nemusí vyjadřovat k takové otázce zásahu do svobody projevovat své náboženské vyznání, jako byla otázka dotčená ve věci v rozsudku Evropského soudu pro lidská práva (dále jen „ESLP“) ze dne 27. června 2000, *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Francie* (CE:ECHR:2000:0627JUD002741795). Rovněž není vyzván, aby přímo odpověděl na slučitelnost normy o „AB“ s označováním „halal“, neboť v případě posledně uvedeného označování dodnes neexistují přesné požadavky stran využití či nevyužití předchozího omračování při usmrcování zvířat.

Věc se přímo netýká otázky zásahu do svobody projevovat náboženské vyznání

34. I když předkládající soud neměl v úmyslu toto téma otevírat, ve věci v původním řízení byla vznesena otázka dodržování svobody projevovat náboženské vyznání, a to zejména z pohledu článku 10 Listiny.

35. Společnost Bionoor konkrétně ve svém písemném vyjádření tvrdí, že pokud by se dospělo k závěru, že označení „AB“ a „halal“ jsou neslučitelná, ovlivnilo by to kolektivní právo muslimů na svobodu jejich náboženského vyznání, jež je zaručena jednak článkem 9 ve spojení s článkem 14 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, podepsané dne 4. listopadu 1950 v Římě (dále jen „EÚLP“), a jednak článkem 10 Listiny. V tomto ohledu společnost Bionoor odkazuje mimo jiné na výše uvedený rozsudek *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Francie*. Podle společnosti Bionoor tím, že unijní normotvůrce nezakázal označování „AB“ v případě produktů označovaných jako „košer“ nebo „halal“, usiloval o to, aby byl zajištěn pozitivní závazek s cílem zaručit účinné dodržování svobody náboženského vyznání.

36. Ani zdaleka nejsem přesvědčený o správnosti této argumentace, která spočívá, pokud jde o věc v původním řízení, na myšlence, že muslimové by byli vystaveni omezení své svobody náboženského vyznání, kdyby mělo být konstatováno, že nelze současně používat jak označení „halal“, tak „AB“.

37. V tomto ohledu mám za to, že problematika, která je nám předložena, je zcela odlišná od problematiky, která byla dotčena ve výše uvedeném rozsudku *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. Francie*.

6 – Mimo jiné viz body 1 a 17 odůvodnění a čl. 3 písm. a) bod iv) a čl. 5 písm. h) nařízení č. 834/2007.

7 – Mimo jiné viz čl. 1 odst. 1 písm. a) nařízení č. 834/2007.

8 – Mimo jiné viz čl. 14 odst. 1 písm. b) bod viii) a čl. 15 odst. 1 písm. b) bod vi) nařízení č. 834/2007.

38. Připomínám, že Evropský soud pro lidská práva v uvedeném rozsudku konstatoval, že „zavedením výjimky ze zásady předchozího omračování zvířat určených na porážku, vnitrostátní právo konkretizovalo pozitivní závazek státu, jehož účelem je zajistit účinné dodržení svobody náboženského vyznání“ (bod 76). Dále uvedený soud upřesnil, že „k zásahu do svobody projevovat náboženské vyznání by došlo pouze tehdy, pokud by zákaz znemožňující legální provádění této porážky bránil ultraortodoxním věřícím jíst maso zvířat poražených podle náboženských předpisů, jež se podle těchto věřících v dané věci použijí“ (bod 80).

39. V projednávané věci však na rozdíl od rituální porážky vykonávané při muslimském svátku oběti ve smyslu čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, jíž se týká věc, která vedla k vydání rozsudku ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další⁹, není dotčena možnost muslimů splnit náboženské předpisy. Možnost konzumovat výrobky, jež současně nesou označení „AB“ a „halal“, se jako taková nevztahuje na vykonávání „náboženského obřadu“, a tudíž nespadá pod výkon svobody náboženského vyznání, jež je zakotvena v článku 10 Listiny a článku 9 EÚLP jakožto projev náboženského přesvědčení.

40. Osoby, které si pro účely splnění určitých náboženských předpisů chtějí obstarat výrobky ze zvířat poražených bez předchozího omračení, budou mít totiž vždy k dispozici jinou možnost, která je v souladu s jejich náboženským vyznáním¹⁰. Pokud by mělo být konstatováno, že rituální porážka bez omračení je v rámci ekologického zemědělství zakázána, občané židovského nebo muslimského vyznání by si vždy mohli obstarat košer nebo halal maso, a tudíž by nedošlo k zásahu do samotné podstaty práva na náboženské vyznání. Pouze by nemohli konzumovat maso košer nebo halal, jež by zároveň bylo označené jako „AB“. Skutečnost, že není k dispozici maso označené „AB“, jež pochází z porážek, při nichž nebylo použito omračování, nemá jako taková vliv na náboženské předpisy, které neukládají povinnost konzumovat pouze produkty ekologického zemědělství. Stejně tak neexistuje žádný „nárok“ na přístup k produktům označovaným „AB“. Dále poznamenávám, že odpůrci v původním řízení vůbec ve věci v původním řízení netvrdili, že pokud by jim bylo zakázáno vyrábět produkty, které by byly současně označovány jak označením „halal“, tak „AB“, a uvádět je na trh, bylo by to samo o sobě v rozporu s náboženským přesvědčením spotřebitelů produktů s označením „halal“.

41. Mám za to, že tento závěr platí tím spíše, neboť po hlubší úvaze nejde ani tak o to, zda jsou označení „AB“ a „halal“ slučitelná, ale spíše o to, zda mohou nést označení „AB“ produkty pocházející ze zvířat usmrčených bez předchozího omračování, což je podle mého v konečném důsledku úplně jiná otázka.

V projednávané věci není Soudní dvůr tázán na otázku předchozího omračování z pohledu dobrých životních podmínek zvířete¹¹, ani na dosah označení „halal“

42. Kromě toho, že se nezdá, že by se projednávaná věc týkala přímo zásahu do svobody náboženského vyznání, nesouvisí ani s otázkou předchozího omračování z pohledu dobrých životních podmínek zvířete ani s otázkou *obecné* slučitelnosti označování „AB“ a „halal“.

9 – Rozsudek ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335, bod 45).

10 – Stran stravovacích předpisů z důvodu náboženství viz obecněji ESLP, 7. prosince 2010, Jakóbski v. Polsko (CE:ECHR:2010:1207JUD001842906), a 17. prosince 2013, Vartic v. Rumunsko (CE:ECHR:2013:1217JUD001415008).

11 – Mimo jiné viz vyjádření společnosti Bionoor, s. 8–12.

43. Zprvė mám za to, že je nesporné, byť jakékoli usmrcování je z hlediska dobrých životních podmínek zvířat problematické, že využití metod omračování při porážce zvířat může přinejmenším teoreticky, a jak o tom svědčí řada vědeckých studií¹², přispět k minimalizaci tohoto utrpení, dochází-li k tomu v náležitých podmínkách.

44. Zadruhé, i když by se věc v původním řízení týkala možnosti označovat produkty označené „halal“ označením „AB“, v konečném důsledku se projednává věc týká možnosti udělit označení „AB“ produktům pocházejícím ze zvířat usmrcených bez omračení, což je podle mého názoru skutečně problematické z hlediska dobrých životních podmínek zvířat¹³.

45. Ze skutečností uvedených ve spisu totiž vyplývá, že z označení „halal“ lze zatím stran skutečně použitých způsobů usmrcování zjistit pouze málo.

46. Jak Komise uvedla ve svém písemném vyjádření a jak potvrdila na jednání, v Evropě¹⁴ a jinde ve světě existují v muslimských komunitách odlišné názory na přijatelnost vratné metody omračování nebo na omračování ihned po zahájení vykrvování zvířat. V tomto okamžiku neexistují jednotné postupy stran konkrétní otázky slučitelnosti rituální porážky s využitím určitých metod omračování, jež by v členských státech dodržovaly subjekty vydávající označení „halal“.

47. V tomto ohledu lze lehce pochopit, že pokud jde o přenesení náboženských požadavků, jejichž uznávání a dosah je z jejich podstaty předmětem rozdílného výkladu¹⁵ a jež lze jen těžko standardizovat, neexistuje unijní právní úprava, jež by vymezovala a upravovala náležitosti vyžadované pro rituální porážku, ať již košer nebo halal. Konkrétně mám za to, že i když existuje shoda, na jejímž základě lze konstatovat, že předpisy islámského náboženství vyžadují k tomu, aby bylo porážené zvíře považováno za halal¹⁶, že při usmrcení „musí být živé nebo považováno za živé“, nevyhnutelně to neznamená, že je zakázána jakákoli forma omračování před porážkou.

48. Jak bylo možné zjistit v rámci tohoto řízení, určití zástupci muslimské komunity¹⁷ jsou toho názoru, že elektroanestézie nebo jakýkoli jiný podobný postup omračení před porážkou, který nemá vliv na životní funkce zvířete, a zvláště na vykrvení zvířete (což znamená, že zvíře by mohlo opětovně nabýt vědomí, pokud by nevykrvácelo), jsou v souladu s požadavky islámského náboženství.

49. Vnitrostátní právní předpisy pojem „rituální porážka“ rovněž nedefinují. Uvádění označení týkající se povahy košer nebo halal produktů, je obecně upraveno a spravováno subjekty vydávajícími toto označení, jež jsou spojeny s určitými náboženskými orgány, a nikoli regulačními orgány¹⁸.

12 – Mezi řadou vědeckých studií, jež jsou citovány zúčastněnými stranami, lze zmínit mimo jiné stanovisko z roku 2004 vypracované vědeckou skupinou Evropské unie v oblasti zdraví zvířat a dobrých životních podmínek zvířat [Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW)], nazvanou Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals, The EFSA Journal (2004), 45, s. 1-29; stanovisko Federace evropských veterinářů z roku 2002, Slaughter of Animals Without Prior Stunning, jež je přístupné na této adrese: http://www.fve.org/uploads/publications/docs/fve_02_104_slaughter_prior_stunning.pdf; jakož i studii z roku 2010, nazvanou Report on Good and Adverse Practices – Animal Welfare Concerns in Relation to Slaughter Practices from the Viewpoint of Veterinary Sciences, která byla vypracována v rámci evropského projektu Dialrel (Encouraging Dialogue on issues of Religious Slaughter), jež je k dispozici na této adrese: <http://www.dialrel.eu/dialrel-results/veterinary-concerns.html>.

13 – Komise uvedla, že podle jejích informací je Ecocert jediným subjektem, který výslovně uznává rituální porážku bez jakéhokoli omračování.

14 – Obecné využívání omračování bylo, jak se zdá, dosaženo v Dánsku a ve Švédsku. V Belgii valonský a vlámský parlament během roku 2007 rozhodly, že pro rituální porážky bude povinné použití určité formy omračování.

15 – Pojem „halal“ obecně označuje vše, co je „oprávněné“ nebo „povolené“ náboženskými předpisy.

16 – Viz mimo jiné obecné pokyny Komise pro Codex Alimentarius týkající se používání pojmu „halal“ (CAC/GL 24-1997), k dispozici na adrese: <http://www.fao.org/docrep/005/y2770f/y2770f08.htm#fn26>. Tyto pokyny jsou určeny všem členským státům a přidruženým státům Food and Agriculture Organization of the United Nations [Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO)] a Světové zdravotnické organizace (WHO) jakožto texty konzultativní povahy a je na každé vládě, aby rozhodla o tom, jak budou využity.

17 – Podle sdružení OABA sdílí tento názor ve Francii mešity v Paříži, Lyonu a v Ěvry. Po ověření bylo zjištěno, že subjekty vydávající označení „halal“, které jsou přidruženy k těmto mešitám [jako je Société française de contrôle de viande halal (SFCVH), Association rituelle de la Grande Mosquée de Lyon (ARGML) nebo Association culturelle des musulmans d'Île-de-France (ACMIF)] skutečně připouštějí určité formy omračení před porážkou zvířat (jako je tzv. „zvrtná“ elektro anestézie).

18 – Ve Francii neuspěly pokusy o vymezení normy „halal“ ze strany Association française de normalisation (AFNOR), která byla vypracována jako pilotní projekt pro zpracované potravinářské produkty během roku 2017.

50. Praxe subjektů vydávajících toto označení je tudíž velmi rozmanitá. Některé subjekty vydávající toto označení tak ve svých požadavcích připomínají, že porážku je třeba vykonat s předchozím omráčením, zatímco jiné se omezují na uložení povinnosti dodržet vysokou úroveň dobrých životních podmínek zvířat bez dalšího upřesnění stran omračování. K tomu se připojuje skutečnost, že v rámci jediného subjektu vydávajícího označení se využití předchozího omračování liší u jednotlivých druhů zvířat.

51. V důsledku toho existují v současnosti na trhu produkty s označením „halal“, které pocházejí z porážky zvířat s předchozím omráčením. Stejně tak bylo prokazatelně zjištěno, že i v běžném prodeji je distribuováno maso zvířat poražených bez omráčení, aniž o tom spotřebitelé byli informováni¹⁹. V konečném důsledku lze z označení „halal“, které je umístěno na produktech, zjistit jen velmi málo o využití omráčení při porážce zvířat a případně o zvoleném způsobu omračování.

Odpověď na předběžnou otázku

52. Jak velmi správně uvedl předkládající soud, neexistují ustanovení, jež by konkrétně v ustanoveních právní úpravy, kterou se řídí ekologický způsob produkce, odkazovala na právní úpravu, jíž se řídí usmrcování zvířat, a naopak.

53. V případě neexistence takového odkazu jsou možné dva výklady.

54. Podle prvního z nich, který zastává Ecocert, společnost Bionoor a francouzská vláda, relevantní ustanovení nebrání udělení označení „AB“ produktům ze zvířat, která byla poražena bez omráčení.

55. I když nařízení č. 834/2007 stanoví pro ekologickou produkci požadavek „přísných norem pro dobré životní podmínky zvířat“, uvedené nařízení ani jeho prováděcí nařízení č. 889/2008 výslovně nebrání tomu, aby v konkrétním rámci rituální porážky nebylo dodržováno pravidlo o předchozím omračování.

56. Rituální porážky, jež jsou za účelem respektování určitých náboženských obřadů nařízením č. 1099/2009 výjimečně povoleny pod podmínkou splnění veškerých stanovených technických požadavků, umožňují splnit cíle dobrých životních podmínek zvířat a zmírnění utrpení zvířat, tj. cíle, které jsou mezi cíli sledovanými ekologickou produkcí.

57. Druhý výklad, který zastává sdružení OABA, Komise a řecká a norská vláda, vychází z teleologického a systematického výkladu použitelné právní úpravy. V podstatě spočívá na myšlence, že cíle ochrany dobrých životních podmínek zvířat a zmírnění jejich utrpení, včetně při jejich usmrcování, naopak vyžadují, aby takové označení nemohlo být vydáváno pro produkty pocházející z rituálních porážek.

58. Zastánci tohoto druhého přístupu zejména tvrdí, že ochrana dobrých životních podmínek zvířat je cílem obecného zájmu, jehož význam je vyjádřen v článku 13 SFEU. Nezbytnost respektovat dobré životní podmínky zvířat je připomenuta jak nařízením č. 1099/2009, jež zakotvuje mimo jiné zásadu omračování před usmrcením, tak nařízením č. 834/2007, které zmírňování utrpení zvířat stanovuje jako významný požadavek ekologického zemědělství.

19 – Například viz zpráva, která byla vypracována jménem vyšetřovacího komise Francouzského národního shromáždění týkající se podmínek porážky jatečných zvířat na francouzských jatkách ze dne 20. září 2016, s. 117–118 (<http://www2.assemblee-nationale.fr/14/autres-commissions/commissions-d-enquete/conditions-d-abattage-des-animaux-de-boucherie-dans-les-abattoirs-francais/>).

59. Podle nich možnost, kterou skýtá čl. 4 odst. 4 nařízení č. 1099/2009, tj. uskutečňovat rituální porážky, sleduje cíle veterinárních podmínek a spravedlivého respektování náboženských vyznání a obřadů a je jimi podmíněna. Tato výjimka není součástí a nijak nesouvisí s „přísnými normami pro dobré životní podmínky zvířat“, jimiž se musí řídit udělování označování „AB“ podle nařízení č. 834/2007 (zejména jeho článků 3 a 5). Zastánci tohoto druhého přístupu rovněž tvrdí, že udělování označování „AB“ produktům pocházejícím ze zvířat poražených bez předchozího omračování porušuje zásadu důvěry spotřebitelů v ekologické produkty, což je zásada, na níž odkazuje toto nařízení v článku 1 a v bodech 3, 5 a 22 odůvodnění.

60. V rámci následujících úvah nejprve vysvětlím obsah norem, kterými se řídí živočišná ekologická produkce z hlediska ochrany dobrých životních podmínek zvířat, jak vyplývají z ustanovení nařízení č. 834/2007 ve spojení s ustanoveními nařízení č. 889/2008 a jejich propojení s pravidly v oblasti porážky zvířat, jak vyplývají mimo jiné z nařízení č. 1099/2009. Ve světle těchto úvah zadruhé vysvětlím, proč mám za to, že tato pravidla, ač vykládaná ve světle požadavku dodržování přísných norem pro dobré životní podmínky zvířat, nebrání udělování označení „AB“ produktům pocházejícím ze zvířat poražených bez omračování.

Normy upravující ekologické zemědělství a propojení s pravidly v oblasti porážky zvířat

61. S cílem reagovat na soustavný vývoj trhu s ekologickými produkty²⁰ přijímá Unie od roku 1991 právní předpisy v oblasti ekologické produkce, přičemž od hospodářských subjektů vyžaduje, aby dodržovaly komplexní systém norem a kontrol.

62. Stejně jako nařízení (EHS) č. 2092/91²¹ a (ES) č. 392/2004²², která mu předcházela, usiluje i nařízení (ES) č. 834/2007 o zavedení celkového systému řízení zemědělského podniku a produkce potravin, který spojuje osvědčené postupy v různých oblastech (životní prostředí, biologická rozmanitost, ochrana přírodních zdrojů a přísné normy pro dobré životní podmínky zvířat).

63. Stejně jako nařízení č. 834/2007 nové nařízení (EU) 2018/848²³, které se použije ode dne 1. ledna 2021, ve svém bodě 1 odůvodnění mimo jiné připomíná, že „ekologická produkce [...] plní dvojí společenskou roli – na straně jedné zajišťuje specifický trh reagující na spotřebitelskou poptávku po ekologických produktech a na straně druhé přináší veřejně dostupné statky přispívající k ochraně životního prostředí a dobrým životním podmínkám zvířat, jakož i k rozvoji venkova“.

64. Nelze vážně zpochybňovat skutečnost, že v rámci unijního práva se na ekologické produkty a produkty jiné než ekologické vztahují odlišné právní režimy, přičemž první z nich podléhají přísnějším požadavkům, jež se týkají jejich produkce než druhé z nich²⁴.

20 – V průběhu posledního desetiletí zaznamenal trh s ekologickými produkty dynamický vývoj, k němuž přispěl silný nárůst poptávky. Světový trh s ekologickými potravinami se od roku 1999 zvýšil čtyřnásobně. Viz mimo jiné pracovní dokument útvarů Komise souhrn posouzení dopadů, průvodní dokument k „návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady o ekologické produkci a označování ekologických produktů, o změně nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. XXX/XXX [nařízení o úředních kontrolách] a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 834/2007“ ze dne 24. března 2014 [COM(2014) 180 final, s. 11 a citované odkazy].

21 – Nařízení Rady ze dne 24. června 1991 o ekologickém zemědělství a k němu se vztahujícím označování zemědělských produktů a potravin (Úř. věst. 1991, L 198, s. 1; Zvl. vyd. 15/02, s. 39).

22 – Nařízení Rady ze dne 24. února 2004, kterým se mění nařízení č. 2092/91 (Úř. věst. 2004, L 65, s. 1; Zvl. vyd. 15/08, s. 189).

23 – Nařízení Evropského parlamentu a Rady ze dne 30. května 2018 o ekologické produkci a označování ekologických produktů a o zrušení nařízení (EHS) č. 834/2007 (Úř. věst. 2018, L 150, s. 1).

24 – Viz rozsudek ze dne 4. června 2015, Andechser Molkerei Scheitz v. Komise (C-682/13 P, nezveřejněný, EU:C:2015:356, bod 36).

65. Mezi cíli a prioritami, jež sleduje ekologické zemědělství, již Soudní dvůr zdůraznil důležitý význam, který je třeba přiznat cílům a prioritám bezpečnosti potravin a ochrany spotřebitelů. Je totiž nezbytné zachovat důvěru spotřebitelů v produkty, jež jsou označené jako ekologické²⁵. Z tohoto důvodu, a jak je upřesněno v jeho čl. 23 odst. 1, povoluje nařízení č. 834/2007 při označování zemědělských produktů a reklamy na ně používání pojmů, jež odkazují na ekologický způsob produkce, pouze u produktů získaných v souladu s požadavky stanovenými tímto nařízením.

66. Z pohledu ochrany dobrých životních podmínek zvířat je nesporné, že nařízení č. 834/2007 má za cíl podřídit ekologické zemědělství určitému počtu norem, jež zajišťují vyšší úroveň ochrany zvířat, než je úroveň, již lze vyžadovat v rámci konvenčního zemědělství. Článek 3 písm. a) bod iv) tohoto nařízení tedy stanoví, že ekologická produkce zavádí udržitelný systém řízení zemědělství, který „dodržuje přísné normy pro dobré životní podmínky zvířat²⁶“. V článku 5 písm. h) uvedeného nařízení je dále stanoveno, že ekologické zemědělství usiluje o „*dodržování vysoké úrovně dobrých životních podmínek zvířat*“²⁷ s ohledem na jejich zvláštní potřeby“.

67. Nicméně je třeba konstatovat, že i když je relevantní právní úprava poměrně podrobná, pokud jde o podmínky ustájení (viz články 10 až 12 nařízení č. 889/2008, které odkazují mimo jiné na přílohu III téhož nařízení) a chovu (viz mimo jiné opatření týkající se „zacházení se zvířaty“, článek 18 tohoto nařízení) zvířat, které musí odpovídat ekologickému zemědělství, neboť stanovuje normy, jež jdou značně nad rámec unijních norem, jež se použijí v tzv. konvenčním zemědělství, je v ní uvedeno poměrně málo, pokud jde o normy, jež se použijí při porážce zvířat. Žádné z ustanovení uvedeného nařízení zejména nezakazuje porážku bez omračování jako takovou.

68. V článku 14 odst. 1 písm. b) bodu viii) nařízení č. 834/2007 se pouze uvádí, že „jakékoli utrpení, včetně mrzačení, musí být udržováno na co nejnižší úrovni, a to během celého života zvířete, *včetně samotné porážky*“²⁸.

69. Mám za to, že takové mlčení nařízení č. 834/2007, stejně jako nařízení o jeho prováděcích pravidlech č. 889/2008, o způsobech porážky lze vykládat pouze tak, že v této otázce odkazuje na obecná pravidla o usmrcování zvířat, a konkrétně na pravidla, jež se použijí v případě zvířat chovaných nebo držaných pro produkci potravin a jež jsou stanovena nařízením č. 1099/2009²⁹.

70. Mám za to, že tato skutečnost implicitně avšak nezbytně vyplývá z čl. 1 odst. 4 nařízení č. 834/2007, který stanoví, že se posledně uvedené nařízení použije, aniž jsou dotčena další ustanovení unijního práva, jež se týkají produktů, na které se vztahuje jeho oblast působnosti. Ustanovení nařízení č. 1099/2009 jsou tedy součástí těchto ustanovení.

71. Na úvod je třeba upřesnit, že jak vyplývá z jeho znění, posledně uvedené nařízení má za cíl stanovit společná pravidla pro ochranu dobrých životních podmínek zvířat při jejich porážce nebo usmrcování v Unii. Na rozdíl od právní úpravy, jež je součástí tzv. „hygienického balíčku“ z roku 2006³⁰, se nařízení č. 1099/2009 konkrétně vztahuje na ochranu dobrých životních podmínek zvířat při jejich usmrcování.

72. Jak uvádí bod 4 jeho odůvodnění, uvedené nařízení vychází z teze, že ochrana zvířat při jejich usmrcení je otázkou veřejného zájmu³¹.

25 – Viz mimo jiné rozsudek ze dne 5. listopadu 2014, Herbaria Kräuterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, bod 42), a rozsudek ze dne 12. října 2017, Kamin und Grill Shop (C-289/16, EU:C:2017:758, bod 30).

26 – Kurzivou zvýraznil autor stanoviska.

27 – Kurzivou zvýraznil autor stanoviska.

28 – Kurzivou zvýraznil autor stanoviska.

29 – Viz článek 1 odst. 1 nařízení č. 1099/2009.

30 – V tomto smyslu viz stanovisko, které jsem předložil ve věci Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další, (C-426/16, EU:C:2017:926, body 35 a 64 až 68).

31 – Viz rovněž body 24, 37 a 43 odůvodnění tohoto nařízení.

73. Stejně tak je v jeho čl. 3 odst. 1 stanoven obecný požadavek, podle něhož musí být zvířata během usmrcování a souvisejících úkonů ušetřena veškeré zbytečné bolesti, úzkosti nebo utrpení.

74. Jinak řečeno, nařízení č. 1099/2009 se týká požadavků na dobré životní podmínky zvířat a tyto požadavky jsou jeho součástí. V případě neexistence upřesnění, jež by bylo uvedeno v právní úpravě, jež se týká konkrétně ekologického zemědělství, se použijí obecná ustanovení nařízení č. 1099/2009.

75. I když se podle čl. 4 odst. 1 nařízení č. 1099/2009 použije zásada porážky s omrácením podle metod a zvláštních požadavků stanovených v příloze I tohoto nařízení, je v čl. 4 odst. 4 téhož nařízení stanovena výjimka, jež se týká rituální porážky bez omračování zvířat na jatkách.

76. Jak uvádí bod 18 odůvodnění nařízení č. 1099/2009, jelikož čl. 4 odst. 4 tohoto nařízení stanoví výjimku z obecného pravidla, podle kterého jsou zvířata usmrcována výhradně po omrácení, stanoveného v odstavci 1 tohoto článku, připouští se provádění rituální porážky bez omrácení, pokud se tato porážka provádí na jatkách, a to za účelem dodržení některých náboženských předpisů.

77. Jak již Soudní dvůr konstatoval, „ochrana dobrých životních podmínek zvířat je [...] hlavním cílem, který nařízení č. 1099/2009 a zejména jeho čl. 4 odst. 4 sleduje, jak vyplývá ze samotného názvu tohoto nařízení a bodu 2 jeho odůvodnění“³².

78. Z této výjimky nicméně nevyplývá, že by odchylný režim použitelný na rituální porážky nezohledňoval dobré životní podmínky zvířat.

79. Takové porážky totiž musí stále být podle nařízení č. 1099/2009 prováděny za podmínek, jež zaručují omezení utrpení zvířat.

80. V bodě 2 odůvodnění nařízení č. 1099/2009 se v této souvislosti mimo jiné uvádí, že „[p]rovozovatelé podniků nebo osoby podílející se na usmrcování zvířat by měli učinit nezbytná opatření, aby zabránili bolesti a minimalizovali úzkost a utrpení zvířat při porážení či usmrcování, s přihlédnutím k osvědčeným postupům v dané oblasti a k metodám povoleným podle tohoto nařízení“. V bodě 43 odůvodnění uvedeného nařízení se uvádí, že „[p]orážka bez omrácení vyžaduje přesné proříznutí hrdla ostrým nožem za účelem minimalizace utrpení.“ Mimoto v souladu s čl. 9 odst. 3 a čl. 15 odst. 2 prvním pododstavcem téhož nařízení musí být zvířata jednotlivě znehybněna až od okamžiku, kde je „osoba pověřená omrácením nebo vykrcením připravena zvíře co nejrychleji omrácit nebo vykrcit“. Konečně v čl. 5 odst. 2 nařízení č. 1099/2009 se stanoví, že „[p]okud jsou pro účely čl. 4 odst. 4 zvířata usmrcena bez předchozího omrácení, provádějí osoby odpovědné za porážení systematické kontroly, jejichž cílem je zajistit, aby zvířata nevykazovala žádné známky vědomí nebo citlivosti před svým uvolněním ze znehybnovacího zařízení a nevykazovala žádné známky života před opracováním nebo napařením“.

81. V konečném důsledku vedle sebe existují dva režimy ochrany dobrých životních podmínek zvířat: režim, který je třeba v zásadě použít a jenž stanovuje předchozí omračování, a režim, jenž se použije v rámci odchylky (motivovaný snahou umožnit z náboženských důvodů provádění porážky bez omračování). Právě v rámci každého z těchto režimů mají provozovatelé podniků nebo osoby podílející se na usmrcování zvířat povinnost přijmout nezbytná opatření, by zabránili bolesti a minimalizovali úzkost a utrpení zvířat při porážení či usmrcování (viz bod 2 odůvodnění nařízení č. 1099/2009).

32 – Rozsudek ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další (C-426/16, EU:C:2018:335, bod 63).

82. Jeví se totiž trochu rozporné odkazovat na nařízení č. 1099/2009 – a to přestože toto nařízení neobsahuje žádný odkaz na „přísné normy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat“ – pro účely tvrzení, že omráčení bylo zakotveno podle jeho čl. 4 odst. 1 jakožto zásada, a zároveň mít za to, že tento odkaz pozbývá smyslu, pokud jde o výjimku z předchozího omračování, jež je stanovena v čl. 4 odst. 4 téhož nařízení.

83. Z toho vyplývá, že obecný cíl dodržovat „přísné normy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat“ by měl být dodržován vždy bez ohledu na použitý způsob porážky. Nemám za to, že na základě zásady předchozího omračování, jež je stanovena v nařízení č. 1099/2009, lze dospět k závěru, že z požadavku „přísných norem v oblasti dobrých životních podmínek zvířat“ nezbytně vyplývá, že porážka musí být prováděna s předchozím omračováním.

84. Mám za to, že při neexistenci takových ustanovení o povinnostech dotčených provozovatelů, jako jsou například poměrně přesná ustanovení, jež normotvůrce stanovil v oblasti ustájení zvířat (viz bod 10 odůvodnění nařízení č. 889/2008), by se na ekologickou produkci neměla vztahovat přísnější pravidla v oblasti porážky zvířat, než jsou pravidla stanovená v obecných předpisech, jež upravují dobré životní podmínky zvířat při jejich usmrcování.

85. Závěrem je třeba uvést, že žádné z ustanovení nařízení č. 834/2007 a 889/2008 výslovně nevymezuje způsob nebo způsoby porážky zvířat, jež by měly splňovat cíle dobrých životních podmínek zvířat a minimalizace jejich utrpení. V případě neexistence upřesnění stran způsobů usmrcování, jež by byly upřednostněny právní úpravou týkající se ekologického zemědělství, je třeba odkázat na veškerá pravidla, jež upravují dobré životní podmínky zvířat při jejich usmrcování, tj. v projednávané věci na nařízení č. 1099/2009. V tomto kontextu tedy nelze vyloučit pravidla, jež upravují rituální porážky.

Možnost udělit podle použitelných pravidel označení „AB“ produktům pocházejícím z porážky bez omráčení

86. Vzhledem k tomu, že nařízení č. 834/2007 ani č. 889/2008 nestanoví žádnou podmínku v oblasti omračování před usmrcením k udělení označení „AB“, nemohou zakazovat praxi rituální porážky.

87. Vzhledem k tomu, že cílem těchto nařízení je stanovit přesné normy, které musí splňovat produkty, aby mohly být označeny za produkty pocházející z biologického zemědělství, mi není jasné, jak by bylo možné vážně tvrdit, že mlčení této právní úpravy stran případného využití porážek bez omráčení může být považováno za pouhou náhodu. Mám za to, že mlčení těchto právních předpisů není výsledkem pouhého opomenutí a pouze odkaz na kontext vypracování³³ právního předpisu nezbytně nepodporuje výklad, který zastává ve věci v původním řízení sdružení OABA.

88. K obhajobě tohoto závěru mě vede řada dalších důvodů.

89. Zprvce a v návaznosti na výše uvedené je třeba uvést, že určité operace chovu jsou v předpisech upravujících ekologické zemědělství výslovně zakázány nebo omezeny, mimo jiné článkem 18 nařízení č. 889/2008. Toto ustanovení totiž stanoví, že určité operace určené k zacházení se zvířaty jsou v zásadě zakázány (mrzačení) nebo velmi omezeny (připevňování gumových kroužků na ocasy ovcí, krácení ocasů, ořezávání zubů a zobáku nebo odnímání rohů a fyzická kastrace). Stejně tak je v článku 20 tohoto nařízení, který se týká krmiv zvířat, zakázáno nucené vykrmování zvířat.

33 – Viz rozsudek ze dne 19. října 2017, Vion Livestock (C-383/16, EU:C:2017:783).

90. Dále je třeba rovněž uvést, že i když povinnost předchozího omračování není stanovena pro hospodářská zvířata, na která se vztahuje nařízení č. 1099/2009, v čl. 25h odst. 5 nařízení Komise (ES) č. 710/2009 ze dne 5. srpna 2009, kterým se mění nařízení (ES) č. 889/2008, pokud jde o stanovení prováděcích pravidel ohledně ekologické produkce živočichů pocházejících z akvakultury a produkce mořských řas³⁴, se stanoví, že „[z]působu usmrčování musí být takové, aby ryby okamžitě ztratily vědomí a necítily bolest“.

91. Konečně mám za to, že mlčení právní úpravy ekologického zemědělství stran otázky rituální porážky není výsledkem opomenutí, a to tím spíše že tato otázka je již známa dlouhou dobu³⁵ a je zmiňována v právní úpravě, již se řídí porážka zvířat, a že „porážka“ zvířat je v této právní úpravě několikrát zmíněna³⁶.

92. Je třeba uvést, že i když určitá sdružení na ochranu dobrých životních podmínek zvířat vyzvala zejména v souvislosti s vypracováním pracovního dokumentu Komise, průvodního dokumentu k návrhu na změnu nařízení č. 834/2007³⁷, ke změně právní úpravy ekologického zemědělství ve smyslu obecného zavedení omračování zvířat před jejich porážkou³⁸, nařízení 2018/848, které nedávno vstoupilo v platnost, o využití či nevyužití tohoto omračování i nadále mlčí.

93. S ohledem na výše uvedené úvahy mám za to, že nelze odmítnout udělení označení „AB“ produktům, které pocházejí ze zvířat poražených bez omračování.

94. V tomto ohledu mě nepřesvědčují ani další argumenty teleologické či systematické povahy, jež byly vneseny v rámci projednávané věci na podporu opačné teze.

95. Zaprvé, mám za to, že nemůže uspět argument respektování „zásady důvěry spotřebitelů“ v produkty označené za ekologické, na kterou odkazují mimo jiné body 3, 5 a 22 odůvodnění, jakož i článek 1 nařízení č. 834/2007. Vzhledem k tomu, že údajná nemožnost uvést označení „AB“ na produktech pocházejících ze zvířat poražených bez omračování výslovně nevyplývá z právní úpravy, jež upravuje normy, které se použijí v biologickém zemědělství, nemohla být tato zásada porušena, neboť označení bylo uděleno v souladu s použitelným právem.

96. Je pravda, že ochrana důvěry spotřebitelů v produkty označené za ekologické vyžaduje, jak je stanoveno v čl. 6 písm. c) nařízení č. 834/2007, že je třeba vyloučit použití látek nebo zpracovatelských metod, které by mohly uvádět spotřebitele v omyl, pokud jde o pravou povahu produktu. Tato důvěra je však narušena pouze tehdy, nejsou-li dodrženy jasné požadavky, kterým ekologické zemědělství výslovně podléhá. Přitom se mi nezdá, jak jsem již uvedl výše, že by s ohledem na relevantní právní úpravu mohlo vyloučení použití omračování při porážce zvířat automaticky vést ke kategorickému vyloučení možnosti dotčených produktů získat označení „AB“.

34 – Úř. věst. 2009, L 204, s. 15.

35 – Přání unijního normotvůrce sladit ochranu svobody náboženského vyznání s ochranou dobrých životních podmínek zvířat se projevilo již při přijetí směrnice Rady 74/577/EHS ze dne 18. listopadu 1974 o omračování zvířat před porážkou (Úř. věst. 1974, L 316 s. 10) a je stále uvedeno v aktuálně platném nařízení č. 1099/2009.

36 – Viz čl. 2 písm. i) a čl. 14 odst. 1 písm. b) bod viii) nařízení č. 834/2007 a čl. 12 odst. 5 a článek 76 písm. b) nařízení č. 889/2008.

37 – Pracovní dokument útvarů Komise, souhrn posouzení dopadů, průvodní dokument k „návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady o ekologické produkci a označování ekologických produktů, o změně nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. XXX/XXX [nařízení o úředních kontrolách] a o zrušení nařízení č. 834/2007“ ze dne 24. března 2014 [COM(2014) 180 final/SWD(2014) 66 final, s. 91].

38 – V projednávané věci je třeba uvést zajímavou skutečnost, že sdružení OABA, které zpochybňuje vydání označení „AB“ ze strany Ecocert, které mělo být údajně v rozporu s právní úpravou biologického zemědělství, se zároveň domáhala změny platné právní úpravy.

97. Mimoto je třeba uvést, že za současného stavu a přes rostoucí zájem spotřebitelů o podmínky porážky zvířat³⁹ nestanovuje v tomto okamžiku unijní právní úprava, jež se týká poskytování informací o potravinách spotřebitelům, žádné konkrétní ustanovení o podmínkách porážky zvířat⁴⁰.

98. Za těchto podmínek by závěr o tom, že s ohledem na unijní právo je označení „košer“ a „halal“ neslučitelné s označením „AB“, znamenal připojení podmínky, která není stanovena pozitivním právem. To by vedlo k tomu, že by praktikujícím židům a muslimům, již o to mají zájem, byl odmítnut přístup k ekologickým produktům a k výhodám, jež z nich vyplývají z hlediska kvality a bezpečnosti potravin.

99. I když nemožnost souběžného označení „AB“ a označení „košer“ nebo „halal“ nevyvolává přímé obtíže z hlediska výkonu náboženské svobody, mám za to, že ohrožuje možnost spotřebitelů produktů košer nebo halal obstarat si produkty, na které se vztahují záruky, jež skýtá označení „AB“.

100. Zadruhé, jak Soudní dvůr konstatoval v rozsudku ze dne 5. listopadu 2014, Herbaria Kräuterparadies (C-137/13, EU:C:2014:2335, bod 46), i když nelze popřít, že „[u]nijní právo nezaručuje, že hospodářský subjekt může uvádět na trh své výrobky s jakýmkoliv označením, které považuje za výhodné pro jejich propagaci“, unijní právo nicméně nelze uplatnit vůči hospodářskému subjektu, který dodržel veškeré požadavky použitelné právní úpravy.

101. V tomto ohledu nelze nepřihlížet k argumentaci, kterou vznesla zejména společnost Ecocert, podle níž subjekt vydávající označení není oprávněn uložit podmínky, jež nejsou stanoveny v příslušné právní úpravě pro účely získání označení „AB“. Konkrétně platí, že pokud jsou dodržena ustanovení, jež upravují způsoby chovu a porážky zvířat pro účely získání označení „AB“, subjekt vydávající označení má v zásadě povinnost toto označení udělit, aniž připojí podmínky, jež nejsou stanoveny pozitivním právem. Pokud by takto nekonal, bylo by to problematické jak z pohledu volného pohybu ekologických produktů v rámci Unie, který je stanoven v článku 34 nařízení č. 834/2007, tak svobody obchodu a průmyslové činnosti.

102. Tento závěr není v rozporu s článkem 13 SFEU.

103. Je pravda, že je nepochybné, že ochrana dobrých životních podmínek zvířat je objektivním cílem obecného zájmu, jehož význam se projevil mimo jiné tím, že členské státy přijaly protokol (č. 33) o ochraně zvířat a jejich dobrých životních podmínkách připojený ke Smlouvě o ES, podle něhož Společenství a členské státy musí při stanovování a provádění politik Společenství, zejména v zemědělství a dopravě, brát plně v úvahu požadavky na dobré životní podmínky zvířat. Uvedenému protokolu nyní odpovídá článek 13 SFEU, obecně použitelné ustanovení Smlouvy o FEU patřící do její první části věnované uvedeným zásadám⁴¹.

39 – Řada sdružení na ochranu zvířat usiluje o uložení povinnosti umísťovat označení o použitém způsobu porážky. Relevantnost takového označování je nicméně předmětem diskuzí (viz závěry vyšetřovací zprávy, jež je citována v poznámce pod čarou 19, s. 118–120).

40 – Mimo jiné viz nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1169/2011 ze dne 25. října 2011 o poskytování informací o potravinách spotřebitelům, o změně nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1924/2006 a (ES) č. 1925/2006 a o zrušení směrnice Komise 87/250/EHS, směrnice Rady 90/496/EHS, směrnice Komise 1999/10/ES, směrnice Evropského parlamentu a Rady 2000/13/ES, směrnice Komise 2002/67/ES a 2008/5/ES a nařízení Komise (ES) č. 608/2004 (Úř. věst. 2011, L 304, s. 18). Bod 50 odůvodnění nařízení č. 1169/2011 nicméně uvádí, že „[...] je třeba zvážit, zda by nebylo vhodné zpracovat v rámci budoucí strategie Unie pro ochranu a zajištění dobrých životních podmínek zvířat *studii o možnosti poskytnout spotřebitelům relevantní informace o omračování zvířat*“ (kurzivou zvýraznil autor stanoviska). Výsledky této studie, která byla nakonec vypracována na žádost Generálního ředitelství Komise pro zdraví a bezpečnost potravin a jejíž závěry byly uveřejněny dne 23. února 2015 (https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_practice_slaughter_fci-stunning_report_en.pdf), poukazují zejména na to, že pro většinu spotřebitelů není informace o omračování před porážkou důležitou otázkou, nejsou-li na ni upozorněni.

41 – Viz mimo jiné rozsudek ze dne 23. dubna 2015, Zuchtvieh-Export (C-424/13, EU:C:2015:259, bod 35), a rozsudek ze dne 29. května 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen a další, (C-426/16, EU:C:2018:335, bod 64 a citovaná judikatura).

104. V této souvislosti mám za to, že přijetím dotčené právní úpravy, konkrétně nařízení č. 1099/2009, které upravuje normy týkající se dobrých životních podmínek zvířat při jejich usmrcování, normotvůrce usiloval o nalezení rovnováhy mezi svobodou náboženského vyznání a dobrými životními podmínkami zvířat. Jak jsem již uvedl výše, toto nařízení nejen že nepřehlíží dobré životní podmínky zvířat, ale umožňuje rituální porážky pouze jako výjimku a za striktních podmínek, jež jsou stanoveny v jeho čl. 4 odst. 4.

Závěry

105. S ohledem na předcházející úvahy navrhuji, aby Soudní dvůr na předběžnou otázku položenou cour administrative d'appel de Versailles (odvolací správní soud ve Versailles, Francie) odpověděl následovně:

„Nařízení Rady (ES) č. 834/2007 ze dne 28. června 2007 o ekologické produkci a označování ekologických produktů a nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování, ve spojení s článkem 13 SFEU, musí být vykládána v tom smyslu, že nezakazují udělování unijního označení ‚AB‘ produktům, jež pocházejí ze zvířat, na něž byla použita rituální porážka bez předchozího omráčení, která byla vykonána za podmínek stanovených nařízením č. 1099/2009.“